

Η ΑΛΗΘΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΑΤΙΑ

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΥΠΑΤΙΑΣ ΣΤΗ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΠΑΓΑΝΙΣΜΟΥ

ΜΕΡΟΣ Α΄

Σε προηγούμενη μελέτη μας από τις σελίδες των *Ακτίνων*, παρακολουθήσαμε τον τρόπο με τον οποίο έχει προσεγγισθεί και χρησιμοποιηθεί διαχρονικά η τραγική ιστορία της Ύπατιας, από τις αρχές της εποχής του Διαφωτισμού μέχρι και σήμερα. Διαπιστώσαμε ότι η Ύπατία χρησιμοποιήθηκε επίμονα ως σύμβολο στο πλαίσιο της αντιχριστιανικής πολεμικής. Και από τη στιγμή που η Ύπατία έπαυσε να είναι μια ιστορική προσωπικότητα και έγινε ένα σύμβολο, ο καθένας μπορούσε να δει σε αυτήν σχεδόν οτιδήποτε, ανάλογα με τα παραμορφωτικά γυαλιά που θα επέλεγε να φορέσει, με έναν όμως πάντα κοινό παρονομαστή: την αντιχριστιανική πολεμική. Με δεδομένο λοιπόν τον τρόπο με τον οποίο είδαμε ότι έχει προσεγγισθεί το θέμα της Ύπατιας κατά καιρούς, είναι λογικό και αναμενόμενο η κοινή εικόνα που έχουμε σχηματίσει γι' αυτήν να είναι ούτως ή άλλως γεμάτη από κάθε λογής ανακρίβειες.

Μ' όλες όμως τις ανακρίβειες της εικόνας μας για την Ύπατία, υπάρχει ένα τουλάχιστον σημείο που σχεδόν ούδεις διανοείται να αμφισβητήσει: ότι η Ύπατία ήταν μια μάρτυς της ειδωλολατρικής παρατάξεως στη σύγκρουση χριστιανισμού και παγανισμού. Όπως σχολιάζει ο Henri Irenée Marrou, το έπεισόδιο της δολοφονίας της Ύπατιας έχει γίνει στη γενική μας συνείδηση και στην παράδοση της δυτικής γραμματείας σύμβολο του αγώνα στις αρχές του πέμπτου αιώνα μ.Χ. ανάμεσα στον θνήσκοντα παγανισμό και τη θριαμβεύουσα Έκκλησία.¹ Ακόμη και καθ' όλα έγκριτοι σύγχρονοι στοχαστές αδυνατούν να ξεφύγουν από αυτή την παγιωμένη αντίληψη. Ο Will Durant γράφει χαρακτηριστικά ότι οι χριστιανοί της Αλεξανδρείας έβλεπαν την Ύπατία με μίσος, «διότι ήτο όχι μόνον μια θελκτική άπιστος, αλλά επίσης φίλη του Ορέστη, του ειδωλολάτρου επάρχου της πόλεως».²

Όλα όμως τα παραπάνω καταργούν, εϋθύς μόλις αφήσουμε στην άκρη το παραμορφωτικό κάτοπτρο του μύθου, και τολμήσουμε να θέσουμε το έξιτο απλό ερώτημα: Ήταν πράγματι η Ύπατία εθνική (ειδωλολάτριάς); και πώς μπορούμε να το γνωρίζουμε αυτό; Όσο παράδοξο και αν φαντάζει αυτό, ο Toland, ο Βολταίρος, ο Lacoste de Lisle, ο Kingsley, ο Barrès και όλοι όσοι έκτισαν και εξέθρεψαν επί αιώνες τον μύθο της Ύπατιας δεν είχαν στα χέρια τους καμμία απολύτως πηγή που να βεβαιώνει ότι η Ύπατία ήταν εθνική!³

Αν η Ύπατία ήταν πράγματι εθνική, αυτό θα μπορούσαμε να το συμπεράνουμε είτε α) από τη διδασκαλία της και τον κύκλο των μαθητών της, είτε β) από τη δράση της, είτε γ) αν διαπιστώναμε ότι οι ειδωλολάτρες σύγχρονοί της την έξυμούν, ενώ οι χριστιανοί την κατακρίνουν ή την αμφισβητούν, είτε δ) αν βρίσκαμε έστω και μία περίπτωση εθνικού συγγραφέα εκείνης της εποχής που «διεκδικεί» την Ύπατία για λογαριασμό της ειδωλολατρικής παρατάξεως στη σύγκρουση χριστιανισμού και παγανισμού. Όμως, όπως θα δούμε αναλυτικότερα εϋθύς αμέσως, τίποτε από αυτά δεν συμβαίνει.

Εἰς ἀναζήτησιν ἐνδείξεων:

α) Ἡ διδασκαλία καὶ ὁ κύκλος τῶν μαθητῶν τῆς Ύπατίας

Σε ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ διδασκαλία τῆς Ύπατίας, ἀτυχῶς δὲν σφύζονται σήμερον ἔργα τῆς Ἀλεξανδρινῆς φιλοσόφου, ὥστε νὰ μπορούμε νὰ ἀναζητήσουμε σὲ αὐτὰ τὴ θεωρησκευτικὴ τῆς ταυτότητα. Καὶ ἂν, ὅπως εἰκάζεται ἀπὸ μερικοῦς, ἡ Ύπατία θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἡ πραγματικὴ συγγραφέας κάποιων μαθηματικῶν πραγματειῶν πού σφύζονται μέχρι σήμερον, ἀτυχῶς σὲ αὐτὲς δὲν ὑπάρχει ἡ παραμικρὴ ἐνδειξη γιὰ τὸν τρόπο μετὸν ὁποῖο ἔβλεπε εἴτε τὸν χριστιανισμό εἴτε τὸν παγανισμό.

Ὅσο καὶ ἂν ἑμεῖς, ὅμως, δὲν μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε ἰδίους ὄμμασιν ἂν ὑπῆρχε στὴ διδασκαλία τῆς Ὑπατίας κάποια συνηγορία ὑπὲρ τῆς εἰδωλολατρίας ἢ ἐπίθεση κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι οἱ σύγχρονοὶ τῆς δὲν φαίνεται νὰ εἶχαν ἀντιληφθεῖ κάτι τέτοιο. Πλῆθος χριστιανῶν μαθητῶν συνωστίζονταν περὶ τὴν Ἀλεξανδρινὴ φιλόσοφο, καὶ εἶναι προφανές ὅτι αὐτοὶ δὲν ἔβρισκαν στὴ διδασκαλία τῆς Ὑπατίας τίποτε ποὺ προσέβαλλε τὴ χριστιανικὴ τους πίστη.

Ὅσο μάλιστα καὶ ἂν αὐτὸ φαντάζει παράδοξο, ὁ περιφημότερος καὶ πιὸ ἀφοσιωμένος μαθητὴς τῆς Ὑπατίας ἦταν ὁ Συνέσιος Κυρήνης, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνον βαπτίσθηκε χριστιανός, ἀλλὰ τὸ 410-412 ἔγινε καὶ ἐπίσκοπος Πτολεμαΐδος κατόπιν τῆς ἔντονης παρότρυνσης τοῦ πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου – ὁ ὁποῖος, προφανῶς, παρὰ τὸν σθεναρὸ ἀγῶνα ποὺ εἶχε ἀναλάβει κατὰ τοῦ παγανισμοῦ, δὲν διέκρινε στὴν προσήλωσιν τοῦ Συνεσίου στὴν Ὑπατία τίποτε τὸ ἀντιφατικὸ πρὸς τὸν ἰδιότυπον τοῦ χριστιανοῦ ἐπισκόπου, καὶ αὐτὸ ἴσως γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο ὅτι δὲν διέκρινε τίποτε τὸ ἀντιχριστιανικὸ στὴν Ὑπατία. Ἡ προσχώρησις τοῦ Συνεσίου στὸν χριστιανισμὸ δὲν τὸν ἐμπόδισε νὰ τιμᾷ ἀπεριόριστα τὴν διδάσκαλό του Ὑπατία, νὰ τὴν προσφωνεῖ σὲ ἐπιστολὰς του «μητέρα καὶ ἀδελφὴ καὶ διδάσκαλο... καὶ ὅ,τι ἄλλο καλό»,⁴ καὶ ἄλλου «δέσποινα σεβασμία» καὶ «θειοτάτη ψυχὴ»,⁵ νὰ βλέπει τὰ χέρια τῆς ὡς «ἱερά»,⁶ νὰ τὴν ὀνομάζει «ἄστυλον ἀγαθὸν»⁷ καὶ «θεοφιλέστατη καὶ σεβασμιώτατη φιλόσοφο», οἱ μαθητὲς τῆς ὁποίας ἀπολαμβάνουν τὸν θεσπέσιον λόγον τῆς,⁸ καὶ νὰ δηλώνει παραφράζοντας τὰ λόγια τοῦ Ἀχιλλέου γιὰ τὸν Πάτροκλον⁹ ὅτι ἀκόμη καὶ στὸν Ἄδη θὰ θυμᾶται τὴν ἀγαπημένην του Ὑπατία.¹⁰ Εἶναι ἴσως εὐτύχημα ὅτι ὁ Συνέσιος πρόλαβε νὰ φύγει ἀπὸ τὴ ζωὴ ἕνα χρόνον πρὶν τὴν δολοφονίαν τῆς Ὑπατίας, καὶ ἔτσι δὲν εἶδε τὸ τραγικὸ τέλος τῆς ἀγαπημένης του διδασκάλου.

Πέρα ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀπεριόριστη καὶ ἀνυπόκριτη ἀγάπη γιὰ τὴν διδάσκαλό του, ὁ Συνέσιος πίστευε ἀκράδαντα καὶ στὴν ἀξία τῆς ὡς φιλοσόφου. Χαρακτηριστικὸ μάλιστα εἶναι ὅτι σὲ μιὰ του ἐπιστολῆ, ἀντιδιαστέλλοντας τὴ γερασμένη καὶ παρηκμασμένη πλέον Ἀθήνα πρὸς τὴ σφύζουσα ἀπὸ πνευματικὴν ζωὴ Ἀλεξάνδρεια, γράφει ὅτι ἡ Αἴγυπτος εἶναι ἐκείνη πᾶν ποὺ τρέφει τὴ φιλοσοφίαν χάριν στὴ «γενιὰ τῆς Ὑπατίας», ἐνῶ ἡ Ἀθήνα, πάλαι ποτὲ ἐστία σοφῶν, δὲν μπορεῖ πλέον νὰ καυχηθεῖ παρὰ γιὰ τοὺς μελισσοουργοὺς τῆς.¹¹ Εἶναι προφανές ὅτι ὁ Συνέσιος δὲν ἔβλεπε στὴν Ὑπατία τίποτε ποὺ ἐρχόταν σὲ σύγκρουσιν μὲ τὴ χριστιανικὴν του πίστη.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον ὁ Συνέσιος. Σὲ μιὰ ἐπιστολῆ του ὁ Συνέσιος στέλνει χαιρετισμοὺς σὲ ἕνα ἄλλο μαθητὴ τῆς Ὑπατίας, ὁ ὁποῖος ἦταν διάκονος.¹² Ἐξάλλου, καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς μαθητὲς τῆς Ὑπατίας ποὺ γνωρίζουμε ἀνῆλθαν σὲ ὑψηλὰ πολιτικὰ ἢ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα· δύο μάλιστα ἀπὸ αὐτοὺς ἔγιναν ἐπίσκοποι. Εἶναι ἐπίσης πιθανὸν τὰ μαθήματα τῆς Ὑπατίας νὰ παρακολούθησε καὶ ὁ Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης.¹³ Καὶ γενικά, γνωρίζουμε πολὺ περισσότερους χριστιανοὺς μαθητὲς τῆς Ὑπατίας παρὰ ἔθνικους. Καὶ εἶναι προφανές ὅτι ὅλοι αὐτοὶ οἱ χριστιανοὶ δὲν ἔβρισκαν στὴ διδασκαλίαν τῆς Ὑπατίας τίποτε ποὺ ἐρχόταν σὲ σύγκρουσιν μὲ τὴ χριστιανικὴν τους πίστη. Ἡ Σταυρούλα Λαμπροπούλου ἐκτιμᾷ ὅτι ἡ Ὑπατία εἶναι ἀπίθανο νὰ εἶχε πεῖ δημοσίως κάτι γιὰ τὸν χριστιανισμὸ.¹⁴ Ὁ Henri Irenee Marrou μάλιστα σημειώνει ὅτι, ἐξ ὧν μποροῦμε νὰ κρίνουμε ἀπὸ τὴν ἀντανάκλασιν τῆς διδασκαλίας τῆς Ὑπατίας στὸν μαθητὴ τῆς Συνεσίου,¹⁵ φαίνεται ὅτι αὐτὴ εἶχε ἤδη ἐγκαινιάσει ἀπὸ τὸ 390-400 μιὰ ἀντίδραση ἐναντίαν στὸν ἐξτρεμισμὸ καὶ ἐναντίαν στίς πιὸ σκοτεινὰς ὄψεις τοῦ παγανισμοῦ.¹⁶ Καὶ γενικά, τίποτε στὴ διδασκαλίαν τῆς Ὑπατίας δὲν φαίνεται νὰ συνηγορεῖ ὑπὲρ τοῦ ὅτι αὐτὴ ἦταν ὑπέρομαχος τῆς εἰδωλολατρίας ἢ πολεμία τοῦ χριστιανισμοῦ.

Εἰς ἀναζήτησιν ἐνδείξεων:

β) Ἡ παρουσία καὶ ἡ δράσις τῆς Ὑπατίας στὴν Ἀλεξάνδρεια

Ἄν στὴ διδασκαλίαν τῆς Ὑπατίας δὲν ὑπάρχει καμμία ἀπολύτως ἐνδειξις ὅτι αὐτὴ ἦταν ἐθνικὴ, τότε θὰ ἀνέμενε ἴσως κανεὶς νὰ βρεῖ κάποια τέτοια ἐνδειξις στὴ δράσιν τῆς. Ἄλλωστε, δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε ὅτι ἡ Ἀλεξάνδρεια ἐκείνης τῆς ἐποχῆς εὐνοοῦσε μιὰ ἐμπρακτὴ ἐκδήλωσιν τῶν θρησκευτικῶν φρονημάτων, καθὼς χαρακτηριζόταν κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ μιὰ ὀξύτατη θρησκευτικὴ πόλωσιν. Σύμφωνα μάλιστα μὲ τὸν Σωκράτη τὸν Σχολαστικόν, ὁ λαὸς τῆς Ἀλεξανδρείας ἀρεσκόταν στίς ταραχὰς περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλον καί, ἂν συνέβαινε νὰ βρεῖ ἀφορμὴ, γινόταν αἷτιος μεγάλων δεινῶν καὶ

δὲν σταματοῦσε, παρὰ μόνον ἀφοῦ χυνόταν ἄφθονο αἷμα.¹⁷ Ὁ Robert Browning παρατηρεῖ συναφῶς ὅτι στὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ οἱ δύο πλευρές, καὶ οἱ χριστιανοὶ καὶ οἱ ἐθνικοὶ, ἦταν φανατισμένες, παθιασμένες καὶ ἔτοιμες νὰ καταφύγουν στὴ βία.¹⁸

Μία σημαντικὴ λεπτομέρεια εἶναι ὅτι στὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 390, ὅταν ἡ Ὑπατία ἦταν ἤδη φημισμένη ὡς διδάσκαλος τῆς φιλοσοφίας, ἡ τόσο ὀξεῖα θρησκευτικὴ πόλωση στὴν Ἀλεξάνδρεια εἶχε ξεσπάσει σὲ ἀνοικτὴ ρήξη ἀνάμεσα στὶς δύο κοινότητες, τὴ χριστιανικὴ καὶ τὴν εἰδωλολατρικὴ. Ἀναφερόμαστε βεβαίως στὰ γεγονότα τὰ Σαραπίου, τὰ ὁποῖα διεξήλαμε σὲ δύο παλαιότερα ἄρθρα ἀπὸ τὶς στήλες τῶν *Ἀκτίων*:¹⁹ Μὲ ἀφορμὴ μιὰ κίνηση ποὺ θεώρησαν ὡς πρόκληση εἰς βᾶρος τους, οἱ ἐθνικοὶ τῆς πόλεως ἐπιτέθηκαν στοὺς χριστιανούς, φόνευσαν πολλούς, συνέλαβαν ἄλλους, καὶ κατέφυγαν ὁμαδικὰ στὸν λόφο ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὀρθωνόταν ὁ περικαλλῆς ναὸς τοῦ Σαραπίου. Γιὰ τοὺς ἐθνικοὺς τῆς Ἀλεξανδρείας ἡ συγκεκριμένη χρονικὴ στιγμή ἦταν ἡ στιγμή τοῦ ὑπὲρ πάντων ἀγῶνος. Σύσσωμη ἡ εἰδωλολατρικὴ κοινότητα τῆς πόλεως ὀχυρώθηκε στὸ Σαραπίο. Καὶ σημειωτέον ὅτι δὲν μιλάμε ἐδῶ ἀπλῶς καὶ μόνον γιὰ τὶς λαϊκὲς μᾶζες τῶν πιστῶν τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος· ἀκόμη καὶ πνευματικοὶ ἄνθρωποι, λόγιοι καὶ διδάσκαλοι τῆς φιλοσοφίας ἔσπευσαν στὸ Σαραπίο, γιὰ νὰ συμμετάσχουν ἐνεργῶς σὲ αὐτὸν τὸν ἀγῶνα γιὰ τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ὄσια τῆς πίστεώς τους. Ἐνας μάλιστα φιλόσοφος ὀνόματι Ὀλύμπιος, γιὰ τὸν ὁποῖο μαθαίνουμε ἀπὸ τὸν Σφξομενῶ²⁰ καὶ τὸν Δαμάσκιο,²¹ ἄνθρωπος μὲ ἰσχυρὴ προσωπικότητα, ἀνεδείχθη σὲ ἡγέτη τῶν ὀχυρωμένων στὸ Σαραπίο ἐθνικῶν, προτρέποντάς τους νὰ μὴν ἐγκαταλείψουν τὴν πάτρια θρησκεία, ἀλλὰ καί, ἂν χρειάζοταν, νὰ πεθάνουν γι' αὐτήν. Πέρα ἀπὸ τὸν Ὀλύμπιο, σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Σωκράτους τοῦ Σχολαστικοῦ, στὸ Σαραπίο ἔσπευσαν καὶ δύο διδάσκαλοι τῆς ρητορικῆς κοντὰ στοὺς ὁποίους μαθήτευσε ἀργότερα καὶ ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης, ὁ Ἑλλάδιος καὶ ὁ Ἀμμώνιος²² (αὐτοὶ μετὰ τὸ πέρας τῶν γεγονότων καὶ τὴν ἀμνήστευση τῶν πρωταιτίων κατέφυγαν στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου καὶ ἐξακολούθησαν νὰ διδάσκουν· εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ὁ Ἑλλάδιος ἐκαυχᾶτο ὅτι στὶς συμπλοκὲς εἶχε σκοτώσει ὁ ἴδιος μὲ τὰ χεῖρα του ἐννέα χριστιανούς,²³ καὶ μολαταῦτα ὄχι μόνον δὲν διώχθηκε ποινικά, ὄχι μόνον ἀφέθηκε ἀνενόχλητος στὰ διδασκτικά του καθήκοντα, ἀλλὰ καὶ τιμήθηκε γιὰ τὶς ἐπιδόσεις του τὸ 425, εἰς πείσμα ὅσων θέλουν νὰ κάνουν λόγο γιὰ ἀπηνῆ διωγμὸ τῶν ἐθνικῶν, ὁ ὁποῖος ἐγγίζει τὰ ὅρια γενεακτονίας)...

Μὲ δεδομένη λοιπὸν τὴ συμμετοχὴ σύσσωμης σχεδὸν τῆς εἰδωλολατρικῆς κοινότητας τῆς Ἀλεξανδρείας, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν λογίων καὶ διδασκάλων τῆς φιλοσοφίας, στὰ γεγονότα τοῦ Σαραπίου, ἡ σκέψη μας πάει αὐτομάτως στὴν Ὑπατία, ἡ ὁποία ἄλλωστε τότε, στὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 390, ἦταν ἤδη φημισμένη ὡς διδάσκαλος τῆς φιλοσοφίας: Τί ἔκανε τότε, στὰ γεγονότα τοῦ Σαραπίου, ἡ ἐξυμνούμενη ὡς «μάρτυς τοῦ ἑλληνισμοῦ» Ὑπατία; ἔσπευσε ἄραγε καὶ αὐτὴ στὸ Σαραπίο, γιὰ νὰ διαδηλώσει τὰ θρησκευτικὰ της φρονήματα καὶ νὰ συμμετάσχει στὸν ὑπὲρ πάντων ἀγῶνα γιὰ τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ὄσια τοῦ παγανισμοῦ; ἠγήθηγε τῶν ὀχυρωμένων στὸ Σαραπίο ἐθνικῶν, ὅπως ἔπραξαν ὁ Ὀλύμπιος, ὁ Ἀμμώνιος, ὁ Ἑλλάδιος καὶ τόσοι ἄλλοι διανοούμενοι τῆς εἰδωλολατρικῆς κοινότητας;

Ἡ ἀπάντηση εἶναι ὅτι τίποτε ἀπὸ τὰ παραπάνω δὲν συνέβη. Ἡ Ὑπατία οὔτε ἔσπευσε στὸ Σαραπίο, οὔτε καὶ ἐθεάθη πουθενὰ στὰ πεδία τῶν συγκρούσεων μεταξὺ ἐθνικῶν καὶ χριστιανῶν. Στὸ πάνδημο αὐτὸ εἰδωλολατρικὸ προσκλητήριο, ἡ Ὑπατία ἔλαμψε διὰ τῆς ἀπουσίας της· καὶ τὴ στιγμή ποὺ ἡ εἰδωλολατρικὴ κοινότητα τῆς Ἀλεξανδρείας ἔδινε τὸν ὑπὲρ πάντων ἀγῶνα, ἡ Ὑπατία ἀπλῶς ἀπεῖχε. Ἐξ οὗ ἄλλωστε καὶ ἡ Ὑπατία δὲν ὑπέστη καμμία ἀπολύτως συνέπεια ἀπὸ τὴν ἀτυχὴ γιὰ τοὺς ἐθνικοὺς κατάληξη τῶν γεγονότων τοῦ Σαραπίου. Σύμφωνα μὲ τὴ Maria Dzielska, ἡ Ὑπατία, ἐκτιμώμενη ἀπὸ τὴν κυβερνώσα ἐλίτ, βλέποντας μὲ συμπάθεια τοὺς χριστιανούς, παραμένοντας ἀδιάφορη πρὸς τὶς παγανιστικὲς λατρεῖες καὶ οὐδέτερη στὶς θρησκευτικὲς συγκρούσεις καὶ διενέξεις, ἔζησε στὴν Ἀλεξάνδρεια ἐπὶ μακρόν, ἀπολαμβάνοντας τὸν σεβασμὸ τῶν ἡγετῶν τῆς πόλεως καὶ τὴν ἀγάπη τῶν μαθητῶν της.²⁴

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ εἰδωλολατρικὴ κοινότητα τῆς Ἀλεξανδρείας δὲν εἶχε κανένα λόγο νὰ θεωρεῖ τὴν Ὑπατία δική της, ἐνθυμούμενη μάλιστα τὴν εὐγλωττὴ ἀπουσία της ἀπὸ τὴν πρόσφατη ἀναμέτρησή της μὲ τὸν χριστιανισμό· διότι ἡ ἀπουσία τῆς Ὑπατίας ἀπὸ τὸ Σαραπίο ἦταν μιὰ ἔμπρακτη διαφοροποίησή της ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρικὴ κοι-

νότητα της Ἀλεξανδρείας. Ἀκόμη ὅμως καὶ ἂν αὐτὴ ἡ ἀπουσία δὲν δηλώνει μιὰ ἀποδοκιμασία τοῦ παγανισμοῦ ἐκ μέρους τῆς Ἀλεξανδρινῆς φιλοσόφου, πάντως ἡ Ὑπατία φαίνεται νὰ συγκαταλέγεται στοὺς πνευματικοὺς ἐκείνους ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι, σύμφωνα μὲ τὴν πολὺ ὠραία εἰκόνα τοῦ Κωνσταντίνου Παπαρηγόπουλου, μοιάζουν μὲ τὶς ὑψηλὲς βουνοκορφές ποὺ ἀπολαμβάνουν τὸν αἶθριο οὐρανό, ἀκόμη καὶ ὅταν κάτω ἀπὸ αὐτὲς μαίνεται σφοδρὴ καταιγίδα.²⁵ Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει, ὅπως ἀκριβῶς δὲν βρίσκουμε στὴ διδασκαλία καὶ στὸν κύκλο τῶν μαθητῶν τῆς Ὑπατίας καμμία ἀπολύτως ἔνδειξη ὅτι αὐτὴ ἦταν ἐθνικὴ, ἔτσι δὲν βρίσκουμε καὶ στὴν παρουσία καὶ στὴ δράση της στὴν Ἀλεξάνδρεια.

Εἰς ἀναζήτησιν ἔνδειξεων:

γ) Οἱ ὑμνητὲς τῆς Ὑπατίας

Ἀδυνατώντας λοιπὸν νὰ βροῦμε εἴτε στὴ διδασκαλία εἴτε στὴ δράση τῆς Ὑπατίας ὅποιαδήποτε ἔνδειξη ὅτι αὐτὴ ἦταν ἐθνικὴ, στρεφόμεστε πλέον στὸ τρίτο σημεῖο στὸ ὁποῖο θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναζητήσουμε μιὰ τέτοια ἔνδειξη: Μὲ δεδομένη τὴ συμβολικὴ διάσταση ποὺ ἔχει προσλάβει ἡ δολοφονία τῆς Ὑπατίας στὸ πλαίσιο τῆς σύγκρουσης τοῦ χριστιανισμοῦ μὲ τὸν παγανισμό, θὰ ὑπέθετε κανεὶς λογικὰ ὅτι οἱ μὲν χριστιανικὲς πηγὲς θὰ προσπαθοῦσαν νὰ ὑποβαθμίσουν τὴν ἀξία τῆς Ὑπατίας, ἐνῶ οἱ ἐθνικὲς πηγὲς θὰ προέβαλλαν μιὰ ἀψεγάδιαστη καὶ ἐξιδανικευμένη εἰκόνα τῆς Ἀλεξανδρινῆς φιλοσόφου.

Καὶ ὅμως, ἂν ἀναγνώσει κανεὶς τὶς πηγές, θὰ ἐκπλαγεῖ διαπιστώνοντας πόσο πανηγυρικὰ διαψεύδεται αὐτὴ ἡ «λογικὴ» ὑπόθεση. Παραδόξως, ὁ μεγαλύτερος ἐπαινέτης τῆς Ὑπατίας δὲν εἶναι ὁ ἐθνικὸς Δαμάσκιος (ἡ μόνη ἐθνικὴ πηγὴ στὴν ὁποία γίνεται λόγος γιὰ τὴν Ὑπατία²⁶), ἀλλὰ ὁ χριστιανὸς ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς Σωκράτης ὁ Σχολαστικὸς, ὁ ὁποῖος γράφει γιὰ τὴν Ἀλεξανδρινὴ φιλόσοφο:

«Ὑπῆρχε κάποια γυναῖκα στὴν Ἀλεξάνδρεια μὲ τὸ ὄνομα Ὑπατία αὐτὴ ἦταν κόρη τοῦ φιλοσόφου Θεώνος· ἔφθασε δὲ σὲ τέτοιο σημεῖο παιδείας, ὥστε νὰ ξεπεράσει τοὺς φιλοσόφους τῆς ἐποχῆς της καὶ νὰ διαδεχθεῖ τὴν πλατωνικὴ μελέτη ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Πλωτῖνο καὶ νὰ παραδίδει σὲ ὄσους ἤθελαν ὅλα τὰ φιλοσοφικὰ μαθήματα ἐξ οὗ καὶ αὐτοὶ ποὺ ἤθελαν νὰ φιλοσοφοῦν ἀπὸ παντοῦ ἔτρεχαν σὲ αὐτήν. Χάριν στὴ λαμπρὴ παρηγοσία ποὺ εἶχε ἀπὸ τὴν παιδεία, συναντοῦσε κατὰ πρόσωπον σωφρόνως καὶ τοὺς ἄρχοντες· καὶ δὲν ἦταν ντροπὴ νὰ βρίσκεται αὐτὴ ἐν μέσῳ ἀνδρῶν· γιὰτὶ ὅλοι τὴ σέβονταν περισσότερο καὶ θαμπώνονταν μαζί της γιὰ τὴν ὑπερβάλλουσα σωφροσύνη της».²⁷

Σημειωτέον δὲ ὅτι αὐτὸ τὸ ἐγκώμιο τῆς Ὑπατίας ἀπὸ ἓνα χριστιανὸ συγγραφέα δὲν εἶναι μεμονωμένη περίπτωση. Μὲ ἀνάλογη ἐκτίμηση περιβάλλουν τὴν Ὑπατία καὶ ἄλλοι χριστιανοὶ συγγραφεῖς στὸ διάβα τῶν αἰώνων: ὁ Ἰωάννης Μαλάλας τὴ μνημονεύει ὡς «*ξακουστὴ φιλόσοφο, ποὺ εἶχε μεγάλη φήμη*».²⁸ Ἄρκετὰ ἄργότερα, ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς, ἐξυμνώντας τὴν Εὐδοκία Παλαιολογίνα, ἀναφέρει ὅτι οἱ μορφωμένοι σύγχρονοί της τὴν παραλλήλιζαν μὲ τὴν Πυθαγορικὴ Θεανῶ καὶ τὴν Ὑπατία.²⁹ ὁ Νικηφόρος Κάλλιτος-Ξανθόπουλος γράφει ὅτι ἡ Ὑπατία εἶχε διακριθεῖ τόσο πολὺ, ὥστε δὲν ξεπερνοῦσε μόνο τοὺς συγχρόνους της φιλοσόφους, ἀλλὰ καὶ τοὺς πολὺ προγενέστερους.³⁰ περὶτὸ δὲ νὰ ἐπαναλάβουμε μὲ πόση ἐκτίμηση καὶ ἀγάπη τὴν περιέβαλλε ὁ ἀφοσιωμένος της μαθητὴς Συνέσιος Κυρῆνης.

Διαπιστώνουμε λοιπὸν μὲ ἐκπληξὴ ὅτι οἱ μεγάλοι ἐπαινέτες καὶ ὑμνητὲς τῆς Ὑπατίας εἶναι οἱ χριστιανοί. Καὶ αὐτὸ εἶναι μόνον τὸ πρῶτο παράδοξο. Τὸ δεῦτερο – καὶ μεγαλύτερο – παράδοξο εἶναι ὅτι, ἂν κάποιος μειώνει τὴν ἀξία τῆς Ὑπατίας, αὐτὸς εἶναι ὁ ἐθνικὸς καὶ πολέμιος τοῦ χριστιανισμοῦ Δαμάσκιος! Περὶτὸ νὰ ποῦμε ὅτι κανονικὰ θὰ ἀναμέναμε ὁ ἐθνικὸς καὶ πολέμιος τοῦ χριστιανισμοῦ Δαμάσκιος νὰ προβάλει μιὰ ἐξιδανικευμένη εἰκόνα τῆς δολοφονημένης φιλοσόφου, ἡ ὁποία σήμερα ἐξυμνεῖται ὡς «*μάρτυς τοῦ ἑλληνισμοῦ*». Παρὰ πᾶσαν ὅμως προσδοκίαν, ὁ Δαμάσκιος ἀφήνει νὰ διαφανεῖ χωρὶς δυσκολία πόσο χαμηλὰ κατατάσσει τὴν Ὑπατία ὡς φιλόσο-

φο. Ἐνῶ δηλαδή ἐξαίρει τὸ ἦθος καὶ τὴ σωφροσύνη τῆς Ὑπατίας,³¹ ὅταν φέρνει τὸν λόγο στὴν ἐκτίμηση ποὺ ἔτρεφαν γι' αὐτὴν ὑψηλὰ ἰστάμενα πρόσωπα,³² προσθέτει τὸ ἐξῆς καυστικὸ σχόλιο:

*«Διότι, ἂν καὶ ἡ οὐσία τῆς φιλοσοφίας εἶχε χαθεῖ, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦλάχιστον τῆς φιλοσοφίας φαινόταν ἀκόμη ὅτι ἦταν μεγαλοπρεπὲς καὶ ἀξιοθαύμαστο σὲ αὐτοὺς ποὺ βρίσκονταν στὰ ὑψηλότερα ἀξιώματα τῆς πολιτείας».*³³

Ὅπως καὶ ἂν διαβάσουμε αὐτὸ τὸ παράδοξο σχόλιο, τὸ συμπέρασμα δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἓνα καὶ μόνον: ὅτι κατὰ τὴν κρίση τοῦ Δαμασκίου ἡ Ὑπατία ἦταν περισσότερο κατ' ὄνομα παρὰ κατ' οὐσίαν φιλόσοφος! Καὶ ἂν αὐτὸ τὸ σχόλιο τοῦ Δαμασκίου συνιστᾷ μία μόνον ἔμμεση –ἂν καὶ κατάδηλη– ὑποτίμηση τῆς Ὑπατίας, δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο σὲ μία ἄλλη περίπτωση, ὅπου ἡ ὑποτίμηση τῆς Ὑπατίας εἶναι πλεόν ἐντελῶς ἄμεση, ρητὴ καὶ ἀπροκάλυπτη: πῶς συγκεκριμένα, συγκρίνοντας τὴν Ὑπατία μὲ τὸν Ἰσίδωρο, ὁ Δαμάσκιος γράφει τὸ ἐξῆς:

*«Ὁ Ἰσίδωρος ἦταν πολὺ ἀνώτερος ἀπὸ τὴν Ὑπατία, ὄχι μόνον ὅπως εἶναι φυσικὸ νὰ εἶναι ἀνώτερος ἓνας ἄνδρας ἀπὸ μιὰ γυναῖκα, ἀλλὰ καὶ ὅπως εἶναι φυσικὸ νὰ εἶναι ἀνώτερος ἓνας γνήσιος φιλόσοφος ἀπὸ μιὰ γεωμέτρη»...*³⁴

Κανονικὰ δὲν θὰ χρειαζόταν νὰ κάνουμε ἐδῶ κάποιο περαιτέρω σχόλιο, καθὼς, ἂν αὐτὰ τὰ λόγια τοῦ Δαμασκίου δὲν συνιστοῦν ὑποτίμηση τῆς Ὑπατίας, τότε εἰλικρινὰ δὲν γνωρίζουμε τί θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ὡς ὑποτίμηση. Ἡ πρόσφατη ὁμως ταινία γιὰ τὴν Ὑπατία μᾶς δίνει τὴ λαβὴ νὰ σταθοῦμε λίγο σὲ αὐτὰ τὰ λόγια.

Κατὰ πρῶτον, στὴν ἐν λόγω ταινία ἐμφανίζεται ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας νὰ πέφτει σὲ ἓνα ἄνευ προηγουμένου μισογυνικὸ παραλήρημα, μὲ τὸ ὁποῖο καλεῖ τὸν μαθητὴ τῆς Ὑπατίας καὶ ἑπαρχο τῆς πόλεως Ὁρέστη νὰ ἀποκηρύξει τὴ διδασκαλίαν τοῦ μισογυνικὸ παραλήρημα τοῦ Κυρίλλου ἐμφανίζεται νὰ ὀπλίζει τὰ χεῖρα τῶν φανατισμένων μοναχῶν καὶ νὰ ὀδηγεῖ στὴν εἰδεχθῆ δολοφονία τῆς Ὑπατίας. Τὸ μισογυνικὸ ὁμως αὐτὸ παραλήρημα, πρῶτον, δὲν μαρτυρεῖται πουθενὰ στὶς πηγές. Δεύτερον, δὲν θὰ μπορούσε νὰ σταθεῖ στὰ χεῖλη τοῦ ἐκπροσώπου τῆς θρησκείας ποὺ ἐκήρυξε τὸ «οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ»,³⁵ ἐνὸς ἐπισκόπου ὁ ὁποῖος, ἐπιπλέον, φημίζεται γιὰ τὴ λογικότητά του. Τρίτον, καὶ ἂν ἀκόμη ὑποθέσουμε, ὅπως θὰ ἦταν ἄλλωστε λογικὸ, ὅτι ἐκείνη τὴν ἐποχὴ δὲν εἶχαν ἀκόμη προλάβει ὅλοι οἱ χριστιανοί, ὅσο λόγιοι καὶ ἂν ἦταν, νὰ ἀφομοιώσουν τὸ ρηξικέλευθο κήρυγμα τοῦ χριστιανισμοῦ ποὺ καταργοῦσε τὶς διακρίσεις τῶν δύο φύλων, καὶ πάλι, τὸ ἀντιχριστιανικὸ παραλήρημα τοῦ Κυρίλλου θὰ ἦταν ἡ ἀπόλυτη παραφωνία στὴ χριστιανικὴ Ἀλεξάνδρεια, ποὺ τιμοῦσε στὴν κορυφὴ τοῦ χοροῦ τῶν μαρτύρων τῆς τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης. Τὰ λόγια τοῦ ἐθνικοῦ Δαμασκίου γιὰ τὴν Ὑπατία, ἀντιθέτως, ὅτι ὁ Ἰσίδωρος ἦταν ἀνώτερος ἀπὸ τὴν Ὑπατία, «ὅπως εἶναι φυσικὸ νὰ εἶναι ἀνώτερος ἓνας ἄνδρας ἀπὸ μιὰ γυναῖκα», μᾶς δείχνουν ἀπὸ ποῖα πλευρὰ μπορούμε νὰ βροῦμε τὸ μισογυνικὸ παραλήρημα.

Ἐξίσου –ἂν ὄχι καὶ περισσότερο– ἐνδιαφέρον εἶναι καὶ τὸ σχόλιο τοῦ Δαμασκίου ὅτι ὁ Ἰσίδωρος ἦταν ἀνώτερος ἀπὸ τὴν Ὑπατία, «ὅπως εἶναι φυσικὸ νὰ εἶναι ἀνώτερος ἓνας γνήσιος φιλόσοφος ἀπὸ μιὰ γεωμέτρη». Τὸ σχόλιο αὐτὸ εἶναι ἰδιαίτερα ἀποκαλυπτικὸ, καθὼς ἀπηχεῖ τὴν ἐντελῶς ἐξωελληνικὴ κατεύθυνση πρὸς τὴν ὁποία εἶχε κινηθεῖ ὁ παγανισμὸς ἐκείνη τὴν ἐποχὴ. Συγκεκριμένα, γιὰ τὶς τελευταῖες γενιὲς τῶν παγανιστῶν, ἡ ἀληθινὴ φιλοσοφία ἦταν ἓνα συνονθύλευμα σκοταδισμοῦ, ἀποκρυφιστικῶν δοξασιῶν καὶ θεουργικῶν πρακτικῶν. Στὰ μάτια ἐνὸς ἐθνικοῦ διανοητῆ τῆς ἐποχῆς σὰν τὸν Δαμάσκιο, ἡ Ὑπατία, ἀφοσιωμένη καθὼς ἦταν στὴν ἐπιστήμη καὶ στὸν φιλοσοφικὸν λόγον, δὲν ἦταν γνήσια φιλόσοφος, ἀλλὰ ἀπλῆ γεωμέτρης. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁμως, ἡ προσήλωση τῆς Ὑπατίας στὴν ἐπιστήμη καὶ ἡ ἀποστροφὴ τῆς γιὰ τὸν ἀποκρυφισμό, αὐτὴ ἀκριβῶς ποὺ τὴ μείωνε στὰ μάτια τοῦ Δαμασκίου, τὴν ἔφερε στὴν πραγματικότητα πολὺ πῶς κοντὰ στὸν χριστιανισμό, παρὰ στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὁ παγανισμὸς κατοικοῦσε τὴ φιλοσοφία.

Τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι ἡ συγκριτικὴ θεώρηση τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο βλέπουν τὴν Ὑπατία οἱ χριστιανικὲς καὶ οἱ ἐθνικὲς πηγὲς ἐπιβεβαιώνει πανηγυρικὰ αὐτὸ ποῦ εἶπαμε παραπάνω· ὅτι δηλαδὴ ἐνῶ, μὲ δεδομένη τὴ συμβολικὴ διάσταση ποῦ ἔχει προσλάβει ἡ δολοφονία τῆς Ὑπατίας στὸ πλαίσιο τῆς σύγκρουσης τοῦ χριστιανισμοῦ μὲ τὸν παγανισμό, θὰ ὑπέθετε κανεὶς λογικὰ ὅτι οἱ χριστιανικὲς πηγὲς θὰ προσπαθοῦσαν νὰ ὑποβαθμίσουν τὴν ἀξία τῆς Ὑπατίας καὶ οἱ ἐθνικὲς πηγὲς θὰ προέβαλλαν μίαν ἀψευγάδιαστη καὶ ἐξιδανικευμένη εἰκόνα τῆς Ἀλεξανδρινῆς φιλοσόφου, στὴν πραγματικότητα συμβαίνει τὸ ἐντελῶς ἀντίστροφο: ἡ ἀψευγάδιαστη καὶ σχεδὸν ἐξιδανικευμένη εἰκόνα τῆς Ὑπατίας προβάλλεται ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς συγγραφεῖς, ἐνῶ ὁ ἐθνικὸς καὶ πολέμιος τοῦ χριστιανισμοῦ Δαμάσκιος δύσκολα κρύβει τὴ χαμηλὴ του ἐκτίμηση – ἢ ὁποῖα φαίνεται νὰ φθάνει μέχρι καὶ τὴν εὐθεῖα περιφρόνηση – γιὰ τὴν Ἀλεξανδρινὴ φιλόσοφο. Ἄν λοιπὸν ἀναζητούσαμε τοὺς ὑμνητὲς τῆς Ὑπατίας, προσδοκῶντας νὰ βροῦμε τοιοῦτοτρόπως μιὰ ἐνδειξη ὅτι ἡ Ὑπατία ἦταν ἐθνικὴ, τότε ὄχι μόνον δὲν θὰ βρῖσκουμε τέτοια ἐνδειξη, ἀλλὰ τούναντίον θὰ ἀνακαλύπταμε σοβαρὲς ἀντενδείξεις.

Ὅπως διαπιστώνουμε, σὲ ὅλα τὰ παραπάνω σημεῖα ἀποτύχαμε νὰ βροῦμε τὴν παραμικρὴ ἐνδειξη ποῦ θὰ συνέδεε τὴν Ὑπατία, αὐτὴ τὴν ἐξυμνούμενη σήμερα ὡς «μάρτυρα τοῦ ἑλληνισμοῦ», μὲ τὸν παγανισμό καὶ τὴν παράταξη ποῦ στάθηκε ἀπέναντι στὸν χριστιανισμό. Καὶ ὄχι μόνον αὐτό, ἀλλὰ καὶ ὅλες οἱ ἐνδείξεις ποῦ βρήκαμε ἦταν τέτοιες, ποῦ συνδέουν τὴν Ὑπατία μᾶλλον μὲ τὸ χριστιανικὸ, παρὰ μὲ τὸ παγανιστικὸ στρατόπεδο. Ἀκόμη περισσότερο, αὐτὸ συμβαίνει, ὅταν ἀναζητήσουμε ποιοὶ εἶναι ἐκεῖνοι ποῦ «διεκδικοῦν» τὴν Ὑπατία, προσδοκῶντας ἴσως νὰ βροῦμε ἔστω καὶ μίαν περίπτωση ἐθνικοῦ συγγραφέα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ποῦ «διεκδικεῖ» τὴν Ὑπατία γιὰ λογαριασμό τῆς εἰδωλολατρικῆς παρατάξεως στὴ σύγκρουση χριστιανισμοῦ καὶ παγανισμοῦ. Ἐκεῖ πιά ἡ ἀποκάλυψη εἶναι ἐντελῶς ἀνατρεπτικὴ. Ἀλλὰ αὐτὰ θὰ τὰ δοῦμε προσεχῶς, στὴ συνέχεια τοῦ παρόντος ἄρθρου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Henri Irenée Marrou, “Synesius of Cyrene and Alexandrian Neoplatonism”, ἐν Arnaldo Momigliano (ed.), *The conflict between paganism and Christianity in the fourth century*, Clarendon Press, Oxford 1963, σελ. 126-127.
2. Will Durant, *Παγκόσμιος ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ*, τόμ. Δ', μετάφρ. Νικ. Κ. Παπαροῦδου, Ἀδελφοὶ Συρόπουλοι, Ἀθήνα 1969, σελ. 149.
3. Σήμερα ἔχουμε μίαν τέτοια πηγὴ, τὸ *Χρονικὸν* τοῦ Ἰωάννου Νικίου, τὸ ὁποῖο ἔφθασε στὰ χέρια μας ἀπὸ μιὰ αἰθιοπικὴ ἀντιγραφή ἐνδὸς ἀραβικοῦ κειμένου, ποῦ προφανῶς ἀντέγραφε τὸ πρωτότυπο, τὸ ὁποῖο θὰ ἦταν ἑλληνικὸ ἢ κοπτικὸ. Ὁ Ἰωάννης Νικίου εἶναι ἡ μόνη πηγὴ ποῦ ἐμφανίζει τὴν Ὑπατία ὡς *παγανίστρια* φιλόσοφο καὶ μάγισσα (Ἰωάννου Νικίου, *Χρονικόν*, ed. R. H. Charles, LXXXIV.87), ἀλλὰ ἡ μαρτυρία του δὲν ἀποδεικνύει τίποτε, ἰδιαίτερα μάλιστα ἂν συνυπολογισθεῖ ἡ μαρτυρία τῶν ὑπόλοιπων πηγῶν πιθανόν, ἐντούτοις, νὰ ἀπηχεῖ τὴ συκοφαντία ποῦ ὁδήγησε στὴ δολοφονία τῆς Ὑπατίας: ὅτι δηλαδὴ ἡ Ὑπατία ἐπιδίδετο στὴ μαγεία καὶ τὶς ἀπόκρυφες ἐπιστῆμες.
4. Συνεσίου Κυρήνης, *Τῆ φιλοσόφῳ (Ἐπιστολὴ ΙϚ)*, ed. R. Hercher, 1-4: «Κλινοπετῆς ὑπηγόρευσα τὴν ἐπιστολήν, ἣν ὑγαίνουσα κομίσαιο, μητερ καὶ ἀδελφῆ καὶ διδάσκαλε καὶ διὰ πάντων τούτων εὐεργετικὴ καὶ πᾶν ὃ τι τίμιον καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα».
5. Συνεσίου Κυρήνης, *Τῆ φιλοσόφῳ Ὑπατίᾳ (Ἐπιστολὴ Ι')*, ed. R. Hercher, 2, 13.
6. Συνεσίου Κυρήνης, *Ὀλυμπίῳ (Ἐπιστολὴ ΡΛΓ')*, ed. R. Hercher, 21-24: «Ταύτην γέ τοι τὴν ἐπιστολήν Πέτρον οἶμαι διακομεῖν, παρὰ μέσης λαβόντα τῆς ἱεράς χειρός· στέλλω γὰρ αὐτὴν ἀπὸ Πενταπόλεως ἐγὼ πρὸς τὴν διδάσκαλον τὴν κοινήν».
7. Συνεσίου Κυρήνης, *Τῆ φιλοσόφῳ (Ἐπιστολὴ ΠΑ')*, ed. R. Hercher, 15-16: «Καὶ γὰρ δὴ καὶ σὲ μετὰ τῆς ἀρετῆς ἀγαθὸν ἄσυλον ἀριθμῶ».
8. Συνεσίου Κυρήνης, *Τῷ ἀδελφῷ Εὐοπίῳ (Ἐπιστολὴ Δ')*, ed. R. Hercher, 304-306: «Ἄσπασε τὴν θεοφιλεστάτην καὶ σεβασμιωτάτην φιλόσοφον, καὶ τὸν εὐδαίμονα χορὸν τὸν ἀπολαύοντα τῆς θεσπεσίας αὐδῆς».
9. Ὀμήρου, *Ἰλιάς*, ed. T. W. Allen, X 389-390.

10. Συνεσίου Κυρήνης, *Τῆ φιλοσόφῳ* (Ἐπιστολὴ ΡΚΔ'), ed. R. Hercher, 1-3: «Εἰ δὲ θανόντων περ καταλήθοντ' εἶν ἀίδαο, αὐτὰρ ἐγὼ καὶ κείθι τῆς φίλης Ὑπατίας μεμνήσομαι».
11. Συνεσίου Κυρήνης, *Τῷ ἀδελφῷ* (Ἐπιστολὴ ΡΛΖ'), ed. R. Hercher, 16-20: «Νῦν μὲν οὖν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις Αἴγυπτος τρέφει [ἐνν. τὴν φιλοσοφίαν] τὰς Ὑπατίας δεξαμένη γονάς, αἱ δὲ Ἀθηναίαι, πάλαι μὲν ἦν ἡ πόλις ἐστία σοφῶν, τὸ δὲ νῦν ἔχον σεμνύνουσιν αὐτὰς οἱ μελιττουργοί».
12. Συνεσίου Κυρήνης, *Ἐρκουλιανῷ* (Ἐπιστολὴ ΡΜΔ'), ed. R. Hercher, 23: «Πρόσειπέ μοι τὸν ἱερὸν ἐταῖρον τὸν διάκονον». «Ἐταίρους» προσφωνοῦσε ὁ Συνέσιος ὅσους εἶχαν παρακολουθήσει μαζί με αὐτὸν τὰ μαθήματα τῆς Ὑπατίας· βλ. γὰρ παράδειγμα, Συνεσίου Κυρήνης, *Τῆ φιλοσόφῳ Ὑπατίᾳ* (Ἐπιστολὴ Ι'), ed. R. Hercher, 1-2' *Τῆ φιλοσόφῳ* (Ἐπιστολὴ ΙΖ'), 11.
13. Τὸ ἐνδεχόμενον αὐτὸ παρουσιάζεται διεξοδικὰ ἀπὸ τῆς Maria Dzielska (*Hypatia of Alexandria*, σελ. 42-44).
14. Σταυρούλας Λαμπροπούλου, «Ὑπατία, ἡ Ἀλεξανδρινὴ φιλόσοφος», *Πλάτων* 57/58 (1977), σελ. 75.
15. Τὸ σκεπτικὸν αὐτὸ εἶναι νόμιμον, ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ ἴδιος ὁ Συνέσιος σὲ ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τὴν Ὑπατίαν γράφει πὼς κάνει ὅ,τι καὶ ἡ ἡχώ [Συνεσίου Κυρήνης, *Τῆ φιλοσόφῳ* (Ἐπιστολὴ ΛΓ'), ed. R. Hercher, 1-2: «Ἐχούσ' ἔοικα πρᾶγμα ποιεῖν. Ἄς παρείληφα φωνὰς ἀντιδίδωμι»].
16. Henri Irenée Marrou, «Synesius of Cyrene and Alexandrian Neoplatonism», ἐν Arnaldo Momigliano (ed.), *The conflict between paganism and Christianity in the fourth century*, Clarendon Press, Oxford 1963, σελ. 138.
17. Σωκράτους Σχολαστικοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ed. W. Bright, Ζ' 13.5-8: «Ὁ Ἀλεξανδρέων δῆμος πλέον τῶν ἄλλων δῆμων χαίρει ταῖς στάσεσιν· εἰ δὲ ποτε καὶ προφάσεως ἐπιλάβηται, εἰς ἀφόρητα καταστρέφει κακὰ δίχα γὰρ αἵματος οὐ παύεται τῆς ὀργῆς».
18. Robert Browning, *The emperor Julian*, Weidenfeld and Nicolson, London 1976, σελ. 161.
19. Ἰωάννη Κ. Τσέντου, «Ἡ καταστροφὴ τοῦ Σαραπειοῦ. Μῆρος Α': Τὸ σκηναϊκόν», *Ἀκτίνες* 632 (Ἰούνιος 2002), σελ. 197-202 καὶ «Ἡ καταστροφὴ τοῦ Σαραπειοῦ. Μῆρος Β': Τὰ γεγονότα», *Ἀκτίνες* 633 (Ἰούλιος-Σεπτέμβριος 2002), σελ. 228-234.
20. Σφζομενοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ed. J. Bidez καὶ G. C. Hansen, Ζ' 15, 6.2-7.1.
21. Δαμασκίου, *Βίος Ἰσιδώρου*, ed. C. Zintzen, ἀπ. 91-97.
22. Σωκράτους Σχολαστικοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ed. W. Bright, Ε' 16.25 κ.έ.
23. Σωκράτους Σχολαστικοῦ, ὅ.π., Ε' 16.41-42: «Ἐλλάδιος δὲ παρὰ τισιν ἠὔχει, ὡς ἐννέα εἶη ἄνδρας ἐν τῇ συμπληγάδι φονεύσας».
24. Maria Dzielska, *Hypatia of Alexandria*, σελ. 46.
25. Κωνσταντίνου Παπαρηγοπούλου, *Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τόμος 4, Ἐκδοτικὸς Οἶκος «Ἐλευθερουδάκη» Α.Ε., ἐν Ἀθήναις 1932⁶, σελ. 10.
26. Ὑπάρχει καὶ ἓνα ποίημα τοῦ Παλλαδᾶ (*Παλατινὴ Ἀνθολογία*, ed. H. Beckby, Θ' 400), ἀλλὰ ἀμφισβητεῖται ἂν ἡ Ὑπατία ποὺ μνημονεύεται στὸ ποίημα εἶναι ἡ Ἀλεξανδρινὴ φιλόσοφος.
27. Σωκράτους Σχολαστικοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ed. W. Bright, Ζ' 15.2-12: «Ἦν τις γυνὴ ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, τοῦνομα Ὑπατία· αὕτη Θεῶνος μὲν τοῦ φιλοσόφου θυγάτηρ ἦν ἐπὶ τοσοῦτον δὲ προὔβη παιδείας, ὡς ὑπερακοντίσαι τοὺς κατ' αὐτὴν φιλοσόφους, τὴν δὲ Πλατωνικὴν ἀπὸ Πλωτίνου καταγομένην διατριβὴν διαδέξασθαι, καὶ πάντα τὰ φιλόσοφα μαθήματα τοῖς βουλομένοις ἐκτίθεσθαι διὰ καὶ οἱ πανταχόθεν φιλοσοφεῖν βουλόμενοι κατέτρεχον παρ' αὐτήν. Διὰ τὴν προσοῦσαν αὐτῇ ἐκ τῆς παιδεύσεως σεμνὴν παρησίαν καὶ τοῖς ἄρχουσι σωφρόνως εἰς πρόσωπον ἤρχετο καὶ οὐκ ἦν τις αἰσχύνῃ ἐν μέσῳ ἀνδρῶν παρῆναι αὐτήν· πάντες γὰρ δι' ὑπερβάλλουσαν σωφροσύνην πλέον αὐτὴν ἠδοῦντο καὶ κατεπλήττοντο».
28. Ἰωάννου Μαλάλα, *Χρονογραφία*, ed. L. Dindorf, 359.13-14: «Ὑπατίαν τὴν περιβόητον φιλόσοφον, περὶ ἧς μεγάλη ἀφέρετο».
29. Νικηφόρου Γρηγοροῦ, *Ῥωμαϊκὴ ἱστορία*, Λόγος Α', ed. L. Schopen καὶ I. Bekker, vol. 1, 294.4-7: «Ἦν γὰρ ἰδεῖν αὐτὴν πάντα καὶ παντοῖα ὀραδίως κατὰ καιρὸν ἐν τῇ ὁμίλᾳ διὰ γλώττης προφέρουσαν, ὅσα τε αὐτῇ δι' ἑαυτῆς ἀνεγνώκει καὶ ὅσα λεγόντων ἄλλων ἀκήκοεν, ὡς Θεανώ τινα Πυθαγορικὴν καὶ Ὑπατίαν ἄλλην ὀνομάζεσθαι ταύτην πρὸς τῶν ἐφ' ἡμῶν σοφωτέρων».
30. Νικηφόρου Καλλίστου-Ξανθοπούλου, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ΙΓ', ιε', ed. J.- P. Migne, PG 146, 1106 BC: «Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ γυνὴ τις Ὑπατία ἦν, πατέρα μὲν ἀυχήσασα Θεῶνα τὸν φιλόσοφον, μαθητευθεῖσα δὲ καλῶς τῷ πατρὶ ἐπὶ τόσον παρήνεγκε τοῖς μαθήμασι, ὡς ὑπερβῆναι μήτοι γε τοὺς κατ' αὐτὴν φιλοσόφους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκ πολλοῦ γεγενημένους· χρηματίσαι δὲ καὶ διάδοχον τῆς Πλατωνικῆς ἀπὸ Πλωτίνου καταγομένης διατριβῆς. Πρόχειρος δ' ἦν πᾶσι τοῖς βουλομένοις τὴν τῶν μαθημάτων γνῶσιν ἐκτίθεσθαι· ὅθεν καὶ ὅσοι φιλοσοφεῖν ἐρωτικῶς εἶχον, παρ' αὐτὴν ἔτρεχον, οὐ μόνον διὰ τὴν προσοῦσαν αὐτῇ σεμνὴν παρῆσίαν, ἀλλ' ὅτι καὶ τοῖς ἄρχουσι σωφρόνως προσήρχετο».
31. Δαμασκίου, *Βίος Ἰσιδώρου*, ed. C. Zintzen, ἀπ. 102.7-20.

32. Στην ίδια εκτίμηση είχαμε δει να αναφέρεται και ο Σωκράτης ο Σχολαστικός (*Εκκλησιαστική ιστορία*, ed. W. Bright, Ζ' 15.8-12).

33. Δαμασκίου, *Βίος Ίσιδώρου*, ed. C. Zintzen, άπ. 102.25-27: «*εί γάρ και τὸ πρᾶγμα ἀπόλωλεν, ἀλλὰ τό γε ὄνομα φιλοσοφίας ἔτι μεγαλοπρεπές τε και ἀξιόγαστον εἶναι ἐδόκει τοῖς μεταχειριζομένοις τὰ πρῶτα τῆς πολιτείας*».

34. Δαμασκίου, ὅ.π., άπ. 164.1-2: «*Ὁ Ίσιδωρος πολὺν διαφέρων ἦν τῆς Ὑπατίας, οὐ μόνον οἷα γυναικὸς ἀνῆρ, ἀλλὰ και οἷα γεωμετρικῆς τῶ ὄντι φιλόσοφος*».

35. *Γαλ.*, γ' 28.

ΥΓ. Στὸ χριστιανικὸ ἔργο εἶχαμε τὴν τύχη νὰ γνωρίσουμε γυναικεῖες μορφές ποὺ θὰ νιώθαμε τὴν ἀνάγκη νὰ προσφωνήσουμε μὲ τὰ λόγια ἀκριβῶς μὲ τὰ ὁποῖα ὁ Κυρήνης Συνέσιος προσφωνοῦσε τὴ σεβαστὴ διδάσκαλό του Ὑπατία, «*μητέρα και ἀδελφὴ και διδάσκαλο... και ὅ,τι ἄλλο καλό*», «*δέσποινα σεβασμία*» και «*θειοτάτη ψυχὴ*», γυναῖκες - ζωντανὰ παραδείγματα πίστεως, ποὺ ἔλαμψαν μὲ τὴν ἰλαρότητα τῆς μορφῆς τους, τὴν ὑπομονὴ τῆς ἀγάπης τους, τὴν ἐπιμονὴ τοῦ ἀγῶνα τους. Στὴ μνήμη αὐτῶν ἀκριβῶς ἀφιερώνουμε τὴν παρούσα μελέτη. Δὲν θὰ μνημονεύσουμε τὸ ὄνομά τους - ἴσως νὰ μὴν τὸ ἐπιθυμοῦσαν κιόλας. Ἄλλωστε, τὸ ὑψηλότερο ἐγκώμιο εἶναι ὅταν, διαβάζοντας κανεὶς αὐτὲς τὶς γραμμές, αὐθορμήτως ἀναφωνεῖ: «*Νά, γι' Αὐτὴν γίνεται λόγος!*».

Δρ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ
ΑΘΗΝΑ